

TA'LIMGA OID IMTIYOZLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR
YO'NALISHLARI

Shokirova-Inomjonova Mashxuraxon G'ayratjon qizi

*Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrası o'qituvchi yordamchisi
(o'quv ishlari bo'yicha assistent) e-mail: mashhurainomjonova2002@gmail.com.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etiladigan imtiyozlarning ahamiyatli jihatlari tahlil qilingan bo'lib, xorijiy tajribalarni o'rganish orqali O'zbekiston uchun ham o'z imtiyozlar tizimini takomillashtirish va optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy adolat, subsidiya, imtiyoz, monitoring va baholash tizimi,

Imtiyozlarning asosiy maqsadi ijtimoiy adolatni ta'minlash ekanligidan kelib chiqqan holda, ta'lim sohasidagi imtiyozlar haqida ham so'z yuritish bugungi kundagi dolzarb mavzulardan biri desak yanglishmagan bo'lamiz. Avvalo ijtimoiy adolat tushunchasiga ta'rif berib o'tsak. Umuman olganda, ta'lim sohasidagi ijtimoiy adolat deganda hammaga teng imkoniyatlar yaratib berishni tushunish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, imtiyoz berishning muayyan bir g'oyasi va maqsadi bo'lishi kerak. Ta'lim sohasidagi imtiyozlarni sarhisob qilar ekanmiz ularning soni 40 dan ortiq ekanligining guvohi bo'lamiz. Asosiy qonun hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida ham imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanishi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shartligi belgilab qo'yilgan¹⁹. "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilingan bo'lib, unda Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun imtiyozga ega bo'lgan abituriyentlar toifasi hamda ularning reyestrini shakllantirish uchun mas'ul bo'lgan vakolatli organlar ro'yxati ham aniq keltirib o'tilgan²⁰.

Ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etilayotgan imtiyozlar jamiyatning har bir qatlamiga, ayniqsa, ijtimoiy jihatdan zaif guruhlariga ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbekiston Respublikasida ta'limga oid imtiyozlarni tartibga solish, ta'lim sifatining oshishiga va barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratilishida muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ta'limga oid imtiyozlarning zarurligi quyidagilarda namoyon bo'ladi deyish mumkin:

- ushbu imtiyozlar fuqarolarga o'z potensialini amalga oshirishda yordam beradi;
- ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi;
- iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlarni tartibga solishning quyidagi muhim yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)

²⁰ "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2019 yildagi 468-son

Ta'limga oid imtiyozlar haqida qonunchilikni takomillashtirish va zamon talablariga mos keladigan yangi qonunlar ishlab chiqish lozim. Qonunchilikda imtiyozlarning aniq tartibini belgilash orqali tushunmovchiliklarni oldini olish va ijtimoiy himoya tizimining huquqiy asoslarini takomillashtirish jarayoni ijtimoiy adolatni ta'minlash, fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, hamda ijtimoiy barqarorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim imtiyozlarini taqdim etish jarayonini tartibga solish uchun tashkiliy mexanizmlar yaratish zarurati ham bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri deyish mumkin. Qayd etish kerakki, ushbu jarayonda 3 subyektlarning har biri ya'ni davlat, nodavlat ta'lim muassasalari va jamiyatning ishtiroki muhimdir.

Imtiyozlar taqdim etish jarayonida shaffoflikni ta'minlash va hisobot berish tizimlarini joriy etish lozim. Shaffoflikning ahamiyati haqida so'z yuritadigan bo'lsak, shaffoflik fuqarolar orasida davlat va ta'lim muassasalariga nisbatan ishonchni oshiradi. Talabalar va ularning ota-onalari imtiyozlar qanday taqdim etilayotganini bilish o'z huquqlarini yanada yaxshi tushunish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda ta'lim sohasidagi imtiyozlari haqida qonunda belgilab qo'yilgan talablarga asoslangan hisobot berish tizimini joriy etish. Bu esa har bir imtiyozning taqdim etilishi, qaysi toifadagi shaxslarga berilgani va qaysi huquqiy asoslarga tayangan holda berilganligi ko'rsatilishi kerak. Bundan tashqari imtiyozlarni taqdim etish jarayoni va ularning natijalari haqida ommaviy axborot vositalarida doimiy ravishda hisobotni o'z ichiga olgan ma'lumotlar tarqatilishi ushbu jarayonni shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlar beriladigan shaxslar deganda faqat ta'lim oluvchi sifatida talablar va o'quvchilarnigina emas balki, o'qituvchilar va mutaxassislarni ham nazarda tutish kerak deb hisoblaymiz. Sababi ta'lim sifatini oshirish uchun o'qituvchilar va mutaxassislarga qo'shimcha imtiyozlar berish ularning malakasini oshirish va motivatsiyasini kuchaytirishga yordam beradi.

Monitoring va baholash tizimini keng joriy etish orqali ta'lim imtiyozlarining samaradorligini baholash va muntazam ravishda monitoring o'tkazish mumkin. Bu jarayon natijalariga ko'ra imtiyozlarni takomillashtirish va optimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda qonunchilikka taklif sifatida ijtimoiy aloqa va jamoatchilik fikrini inobatga olgan holda, imtiyozlar tizimini shakllantirish mexanizmini yaratish lozim deb hisoblaymiz. Natijada esa jamoatchilik fikri va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda yangi va ustuvor ahamiyat kasb etadigan imtiyozlar ishlab chiqilishiga erishish mumkin.

Ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etiladigan imtiyozlar haqida gap ketganda xalqaro tajribaga ham yuzlanish muhim hisoblanib, muhim va samarali tajribalarni milliy qonunchiligimizga tadbiq etishga yordam beradi.

Singapur ta'lim tizimi o'zining samaradorligi va sifat jihatdan yuqori natijadorligi bilan mashhur. Davlat ta'lim sohasida imtiyozlar yaratish orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlash va har bir fuqaroning ta'lim olish huquqini kafolatlashga intiladi. Singapurda ta'lim sohasidagi imtiyozlar ko'plab qonunlar va me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Bulardan eng asosiylari "Education Act" (Ta'lim to'g'risidagi qonun) hisoblanib, bu qonun ta'lim olish huquqini belgilaydi va davlat ta'lim muassasalariga oid asosiy talablarni

belgilaydi²¹. Singapurda ijtimoiy jihatdan zaif oilalarga mo'ljallangan moliyaviy yordam dasturlari yaratilgan bo'lib, masalan, "Financial Assistance Scheme" (FAS), maxsus qonunlar va me'yorlar bilan tartibga solinadi. Ushbu dasturlar ta'lim xarajatlarini qoplashda va yordam ko'rsatishda asosiy huquqiy asoslarni taqdim etadi²².

Amerika Qo'shma Shtatlarida ta'limga oid imtiyozlarning keng tarqalgan turlaridan biri bu asosan stipendiyalar, grantlar va boshqa moliyaviy yordam dasturlari hisoblanadi.. Federal va shtat darajasida mavjud bo'lgan imtiyozlar ijtimoiy jihatdan zaif oilalarga, ayollar va etnik ozchiliklarga qaratilgan. Masalan, "Pell Grant" dasturi, iqtisodiy jihatdan og'ir ahvolda bo'lgan talabalar uchun moliyaviy yordam taqdim etadi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlar borasidagi xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat o'z sharoitlariga mutanosib ravishda imtiyozlarni tashkil qiladi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Yevropa Ittifoqi, Kanada, Avstraliya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda taqdim etilayotgan ta'lim imtiyozlari ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga, ta'lim sifatini oshirishga va barcha qatlamlarga teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun ham o'z imtiyozlar tizimini takomillashtirish va optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda ta'limga oid imtiyozlarni tartibga solish O'zbekistonning ta'lim tizimini adolatli va samarali ishlashiga hissa qo'shadi. Imtiyozlarni aniq belgilab qo'yilgan qonunlar asosida tartibga solish, nazorat qilish shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy ehtiyojlarni hisobga olish orqali ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Yuqoridagilarning barchasi jamiyatda fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBALAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)
2. "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2019 yildagi 468-son
3. Education Act 1957, Current version as at 04 Nov 2024. <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1957>
4. <https://supportgowhere.life.gov.sg/schemes/MOE-FAS/moe-financial-assistance-scheme-moe-fas>

²¹ Education Act 1957, Current version as at 04 Nov 2024. <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1957>

²² <https://supportgowhere.life.gov.sg/schemes/MOE-FAS/moe-financial-assistance-scheme-moe-fas>